

O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA STATISTIK TAHLILNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Axmedova Mavluda Shavkatovna

TMC instituti, Iqtisod, moliya va buxgalteriya hisobi kafedrası dotsenti
Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya: Statistik tahlil iqtisodiy jarayonlarni chuqur anglash, rivojlanish tendensiyalarini aniqlash va qarorlar qabul qilishning ilmiy asoslarini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Mamlakat iqtisodiy siyosatini shakllantirish, tarmoqlar kesimida o‘shish ko‘rsatkichlarini baholash, bozor mexanizmlarining samaradorligini aniqlash va investitsion muhitni takomillashtirishda statistik ma’lumotlar asosiy manba hisoblanadi. Ushbu maqolada O‘zbekiston iqtisodiyotida statistik tahlilning o‘rni, uning makro va mikro darajadagi boshqaruv qarorlariga ta’siri, amaliy qo‘llanilish jihatlari hamda statistik axborot tizimini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari yoritiladi. Shuningdek, raqamli transformatsiya sharoitida statistik ma’lumotlarni yig‘ish va qayta ishlashning yangi metodlari, iqtisodiy ko‘rsatkichlarning aniqligi va shaffofligini oshirishga doir takliflar bayon qilinadi.

Kalit so‘zlar: Statistik tahlil, iqtisodiy ko‘rsatkichlar, raqamli iqtisodiyot, prognozlash, iqtisodiy siyosat, boshqaruv qarorlari, monitoring, ma’lumotlar bazasi, investitsion muhit, bozor iqtisodiyoti.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF STATISTICAL ANALYSIS IN THE ECONOMY OF UZBEKISTAN

Akhmedova Mavluda Shavkatovna

Associate Professor, Department of Economics, Finance and Accounting,
TMC Institute

Tashkent, Uzbekistan.

Abstract: Statistical analysis is important for a deep understanding of economic processes, identifying development trends and creating a scientific basis for decision-making. Statistical data is the main source for formulating the country's economic policy, assessing growth indicators across sectors, determining the effectiveness of market mechanisms and improving the investment climate. This article discusses the role of statistical analysis in the economy of Uzbekistan, its impact on management decisions at the macro and micro levels, aspects of practical application and priority areas for the development of the statistical information system. It also presents new methods of collecting and processing statistical data in the context of digital transformation, and proposals for increasing the accuracy and transparency of economic indicators.

Keywords: Statistical analysis, economic indicators, digital economy, forecasting, economic policy, management decisions, monitoring, database, investment climate, market economy.

Kirish

Bozor iqtisodiyotining samarali faoliyat yuritishi iqtisodiy jarayonlar ustidan doimiy monitoring olib borish va ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishni talab etadi. Statistik tahlil ana shunday boshqaruv tizimining ajralmas bo'g'ini bo'lib, iqtisodiy ko'rsatkichlarning holati, o'zgarish dinamikasi hamda rivojlanish tendensiyalarini aniq aks ettiradi. Bugungi globallashtirish va raqamli transformatsiya jarayonida davlatlar iqtisodiy siyosati shaffoflik, tezkorlik va real faktlarga asoslangan holda shakllanishi zarur. Statistik ma'lumotlarsiz iqtisodiyotning mavjud salohiyatini baholash, tarmoqlarning samaradorligini aniqlash, ichki va tashqi bozordagi vaziyatni o'rganish imkonsizdir. Shu nuqtayi nazardan O'zbekiston iqtisodiyotida statistik tahlilning ahamiyati yil sayin ortib bormoqda.

So'nggi yillarda iqtisodiy islohotlar chuqurlashib, makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, eksport

salohiyatini oshirish va investitsion muhitni yaxshilash borasida keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonlarning har biri statistik ko‘rsatkichlar orqali baholanadi va monitoring qilinadi. Masalan, yalpi ichki mahsulotning o‘sinh sur‘atlari, inflyatsiya darajasi, bandlik holati, tashqi savdo balansi, hududlar kesimidagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi kabi ko‘rsatkichlar davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardir. Ularning to‘g‘ri tahlil qilinishi iqtisodiy siyosatda ustuvor yo‘nalishlarni aniqlash, resurslarni oqilona taqsimlash va kelajak prognozlarini ishlab chiqishda muhimdir.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida statistik axborot tizimining modernizatsiya qilinishi ham dolzarb masalalardan biridir. Ma‘lumotlarni yig‘ish, qayta ishlash va saqlashning zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilishi statistik axborotning aniqligi, tezkorligi va ochiqqligini ta‘minlaydi. Shuningdek, davlat organlari, tadbirkorlar va ilmiy-tadqiqot muassasalari uchun ishonchli statistik ma‘lumotlar bazasining mavjudligi iqtisodiy boshqaruvni samarali tashkil etishga yordam beradi.

Shu sababli iqtisodiyotning har bir bo‘g‘inida statistik tahlilning o‘rni va ahamiyatini chuqur o‘rganish, uning metodlarini takomillashtirish hamda zamonaviy statistik axborot tizimini shakllantirish orqali mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta‘minlash mumkin. Bu esa iqtisodiy siyosatning natijadorligi va aholining farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Metodlar

Statistik tahlilning ilmiy asoslanganligi qo‘llaniladigan metodlarning to‘g‘ri tanlanishi va ma‘lumotlar sifati bilan bevosita bog‘liqdir. Iqtisodiy ko‘rsatkichlarni tahlil qilishda tanlanadigan metodlar tadqiqotning maqsadi, mazmuni va mavjud statistik axborot bazasiga mos kelishi lozim. O‘zbekiston iqtisodiyotida qo‘llanilayotgan zamonaviy statistik metodlar orasida dinamik qatorlarni tahlil qilish, regressiya va korrelyatsiya tahlili, variatsion tahlil, indekslar tizimi,

iqtisodiy-matematik modellash, prognozlash usullari hamda tarmoq va hududiy kesimlarda solishtirma tahlil keng tarqalgan.

Dinamik qatorlarni o'rganish orqali iqtisodiyotdagi o'zgarishlarning vaqt bo'yicha tendensiyalari aniqlanadi. Masalan, yalpi ichki mahsulot, sanoat va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi, narxlar indeksi va investitsiyalar hajmidagi o'zgarishlar muntazam kuzatib boriladi. Indekslar tizimi esa sifat va miqdor o'zgarishlarini baholashda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Narxlar, ishlab chiqarish hajmi, mehnat unumdorligi va aholi daromadlari indekslari iqtisodiyotning real holatini aks ettirishga yordam beradi.

Regressiya va korrelyatsiya tahlili iqtisodiy jarayonlar orasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlashda qo'llaniladi. Bu usullar yordamida investitsiyalar hajmi bilan iqtisodiy o'sish, bandlik darajasi bilan mehnat unumdorligi, eksport bilan ishlab chiqarish sur'atlari o'rtasidagi funksional bog'liqliklar tadqiq qilinadi. Modellash va prognozlash esa kelajakdagi ehtimoliy vaziyatni oldindan baholash hamda qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy-matematik modellar orqali iqtisodiy islohotlarning natijadorligi, byudjet daromadlari va xarajatlari, soliq siyosatining ta'sir darajasi va boshqa ko'rsatkichlar prognoz qilinadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalari va sun'iy intellektga asoslangan analitik platformalardan foydalanish kengayib bormoqda. Bu esa ma'lumotlarni qayta ishlashning tezkorligi, aniqligi va amplitudasini oshirishga imkon beradi. Elektron axborot tizimlari orqali real vaqt rejimida iqtisodiy ko'rsatkichlarni kuzatish boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, statistik tahlil jarayonida xalqaro standartlarga, xususan, BMT, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va OECD metodologiyalariga muvofiqlik ta'minlanishi ham zarur.

Shunday qilib, statistik metodlarning to'g'ri tanlanishi va ularni iqtisodiy boshqaruv amaliyotiga joriy etish orqali milliy iqtisodiyotning holati, muammolari va rivojlanish imkoniyatlari to'g'risida kompleks xulosa chiqarish mumkin bo'ladi.

Natijalar

O'zbekiston iqtisodiyotida statistik tahlilning qo'llanilishi iqtisodiy jarayonlarning haqiqiy manzarasini aniqlash, rivojlanishning ijobiy natijalari bilan birga mavjud muammolarni ham ko'rsatishga yordam bermoqda. So'nggi yillarda rasmiy statistik axborotlar asosida mamlakat makroiqtisodiy ko'rsatkichlarida barqaror o'sish tendensiyasi kuzatilmoqda. Xususan, yalpi ichki mahsulot hajmining oshishi, sanoat ishlab chiqarishining ko'payishi, xizmatlar sektorining ulushi ortib borayotgani, investitsiyalar tarkibida xususiy sektorning mavqeining kuchayishi statistik ma'lumotlar orqali tasdiqlanmoqda. Shuningdek, hududlar kesimida iqtisodiy faollik va infratuzilma rivojlanishidagi tafovutlar ham aniq ko'rinmoqda, bu esa davlat siyosatida hududiy mutanosiblikka erishish bo'yicha kompleks choralar ishlab chiqishga asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Statistik tahlil natijalari asosida tadbirkorlik muhitini yaxshilash, eksportni kengaytirish va import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirishga qaratilgan mexanizmlar takomillashtirilmoqda. Bandlik va aholi daromadlari, narxlar barqarorligi bo'yicha statistik ko'rsatkichlar inflyatsiya jarayonlarini nazorat qilish va ijtimoiy himoya siyosatini kuchaytirishning muhim manbaidir. Shu bilan birga, iqtisodiy tarmoqlar samaradorligini baholashda statistik tahlilning ahamiyati juda yuqori bo'lib, energetika, transport, qurilish, qishloq xo'jaligi va xizmatlar sohalaridagi o'zgarishlar ilmiy asosda tahlil qilinmoqda.

Raqamli transformatsiya jarayonining natijalari ham statistik axborot orqali monitoring qilinmoqda. Elektron hukumat tizimi, raqamli to'lovlar, elektron savdo va moliyaviy texnologiyalar bozorining kengayishi iqtisodiy faoliyatning yangi shakllarini yuzaga chiqarmoqda. Shu jarayonlarning hajmi, sifati va ta'sir doirasini baholashda statistik kuzatuvlar asosiy manba bo'lib qolmoqda.

Bundan tashqari, statistika iqtisodiy xavflarni vaqtida aniqlash va ularning oqibatlarini kamaytirish bo'yicha choralar ko'rishda hal qiluvchi o'rin tutadi. Pandemiya davrida ishlab chiqarish hajmining pasayishi, global ta'minot

zanjiridagi uzilishlar, bandlik darajasidagi o'zgarishlar bo'yicha statistik tahlillar tezkor qarorlar qabul qilishga xizmat qilgan. Xulosa qilib aytganda, statistik tahlil natijalari O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanish jarayonlarini boshqarish, davlat siyosatini shakllantirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda katta ahamiyat kasb etmoqda.

Muhokama

O'zbekiston iqtisodiyotida statistik tahlilning o'rne toбора kuchayib borayotgan bo'lsa-da, ushbu sohaning rivojlanishida bir qator muammolar ham mavjud. Avvalo, statistik ma'lumotlar bazasining to'liq raqamlashtirilmaganligi va ayrim ko'rsatkichlar bo'yicha ma'lumotlarning yetarlicha aniqligi ta'minlanmagani tahlil jarayonida muayyan cheklovlarni yuzaga keltirmoqda. Hududlar kesimida iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi tafovutlarni aniqlashda ham axborot yetishmovchiligi kuzatiladi. Bu esa iqtisodiy siyosatni differensial yondashuv asosida shakllantirishga to'sqinlik qilishi mumkin.

Bundan tashqari, statistik kuzatuv metodologiyalarining xalqaro standartlar bilan to'liq uyg'unlashtirilishi ham dolzarb masala bo'lib qolmoqda. BMTning Milliy hisoblar tizimi, OECD va Jahon banki tavsiyalari asosida statistik o'lchash ko'rsatkichlarini modernizatsiya qilish zarur. Masalan, nol formal iqtisodiyot hajmini baholash, xizmatlar bozorining real ulushini aniqlash va raqamli iqtisodiyot ko'rsatkichlarini kuzatish bo'yicha metodlar yanada takomillashtirilishi kerak. Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining statistik hisobini yuritish mexanizmlarini kuchaytirish iqtisodiy tahlilning to'liqligini oshiradi.

Statistik ta'lim va kadrlar salohiyati masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Tahlilchilar va statistika mutaxassislarining iqtisodiy model va prognozlash usullarini chuqur bilishi, raqamli texnologiyalar bilan ishlay olishi zarur. Hozirgi kunda malaka oshirish kurslari, xalqaro hamkorlik dasturlari orqali ushbu yo'nalishda ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda, biroq yanada keng ko'lamli kadrlar tayyorlash talab etiladi.

Iqtisodiyotning ochiqligi oshib borayotgan hozirgi sharoitda statistik axborotning shaffofligi ham dolzarb masalalardan biridir. Davlat organlari, investorlar, ilmiy muassasalar va jamoatchilik uchun ishonchli ma'lumotlar taqdim etilishi iqtisodiy qarorlar qabul qilish samaradorligini oshiradi. Shuningdek, ochiq ma'lumotlar platformalarini kengaytirish tadbirkorlik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Yuqorida qayd etilgan masalalardan kelib chiqib, statistik tahlil tizimini yanada takomillashtirish, axborot infratuzilmasini raqamlashtirish, xalqaro tajribalarni keng joriy etish va kadrlar salohiyatini oshirish O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Shu tariqa statistik tahlil nafaqat iqtisodiy jarayonlar monitoringi, balki strategik boshqaruvning bosh omillaridan biridir.

Xulosa.

O'zbekiston iqtisodiyotida statistik tahlil iqtisodiy jarayonlarni chuqur anglash va boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslashning eng muhim vositalaridan biridir. Bugungi jadal o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitda statistik ma'lumotlar siyosiy va iqtisodiy islohotlarning natijadorligini baholash, rivojlanish strategiyalarini shakllantirish hamda tarmoqlar kesimidagi holatni aniqlik bilan o'rganish imkonini beradi. Yalpi ichki mahsulot o'sishi, inflyatsiya darajasi, bandlik holati, tashqi savdo balansi, investitsiyalar oqimi, aholi daromadlari va boshqa asosiy ko'rsatkichlarning muntazam statistik kuzatuvi iqtisodiyotning real ahvolini aks ettiradi va davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, statistik tahlil hududiy rivojlanishdagi nomutanosibliklarni aniqlash, iqtisodiy xavflarni oldindan baholash va ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini yumshatish bo'yicha zarur choralarni belgilash imkonini yaratadi.

Raqamli transformatsiya jarayonlari statistik tahlilning yangi bosqichga o'tishiga turtki bermoqda. Elektron ma'lumotlar tizimlari, Big Data, sun'iy intellekt va boshqa ilg'or texnologiyalar statistik axborotning tezkorligi, aniqligi va qamrovini kengaytiradi. Bu esa boshqaruv qarorlarining sifatini oshirish, iqtisodiy

islohotlarni samarali rejalashtirish va ularning monitoringini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, xalqaro statistika standartlariga moslashuv kuchayib, ma'lumotlarning solishtiriluvchanligi va ishonchliligi oshib bormoqda.

Biroq statistik tahlil tizimini takomillashtirishda hali hal etilishi lozim bo'lgan vazifalar mavjud. Xususan, statistik ma'lumotlar bazasini to'liq raqamlashtirish, norasmiy iqtisodiyot hajmini aniq baholash, zamonaviy metodlarni keng joriy etish va malakali kadrlar tayyorlash jarayonini jadallashtirish dolzarbdir. Ochiq ma'lumotlar infratuzilmasini rivojlantirish esa tadbirkorlik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, investitsion jozibadorlikni oshirish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Shu tariqa, statistik tahlil milliy iqtisodiyot boshqaruvining poydevori sifatida O'zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishi, raqobatbardoshlikni kuchaytirish va aholi farovonligini oshirishda hal qiluvchi o'rin tutadi. Statistik axborot tizimini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar mamlakatni iqtisodiy taraqqiyotning yangi bosqichiga olib chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Rasmiy statistik ma'lumotlar bazasi va tahliliy hisobotlar.
2. Abdukarimov B. Iqtisodiy tahlil asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
3. Xasanov F., Jo'rayev Sh. Statistika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Talqin, 2020.
4. G'aniyev R. Makroiqtisodiyot: nazariya va amaliyot. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2019.
5. Musaeva N. Iqtisodiy ko'rsatkichlar monitoringi va tahlili. Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
6. Shermuhamedov A. Raqamli iqtisodiyot va statistika. Toshkent: Innovatsiya, 2023.
7. Jo'rayev A. Iqtisodiy geografiya va hududiy rivojlanish tahlili. Toshkent: Universitet, 2021.

8. World Bank. Statistical Capacity Indicators: Country Data Report, 2023.
9. IMF. Republic of Uzbekistan: Economic Outlook and Statistical Review, 2022.
10. OECD. Data and Statistics for Economic Policy Analysis, 2023.